

MONIKA AGOPSOWICZ

 <https://orcid.org/0000-0003-2857-7824>

SULEJÓWEK

LWOWSCY ZASTAWNICY W NIEWOLI TURECKIEJ, 1672-1679

Abstrakt: Po zdobyciu Kamieńca Podolskiego pod koniec sierpnia 1672 roku armia turecka ruszyła na Lwów i zaczęła go oblegać we wrześniu. Warunkiem odstąpienia od miasta była wypłata okupu w wysokości 80 tysięcy talarów. Zebrano tylko 5 tysięcy, a za brakującą resztę zgodzono się na przekazanie pod zastaw jedenastu zakładników, wśród nich dwóch Ormian. Podejmowane potem wysiłki sprawiły, że Ormian zwolniono w 1676 roku, pozostałych – dopiero w 1679 roku. Autorka stara się uporządkować wątek zakładników lwowskich wielokrotnie wspomniany w materiale źródłowym – rozproszonym i zawierającym wiele sprzeczności, zwłaszcza gdy chodzi o ich nazwiska, a także losy.

Słowa kluczowe: Ormianie lwowscy, Lwów, Kamieniec Podolski, wojna polsko-turecka w 1672 roku, zakładnicy wojenni

W drugiej połowie września 1672 roku osmańska armia sprzymierzona z Tatarami i Kozakami – po poddaniu się Kamieńca 27 sierpnia – ruszyła na podbój Podola, kierując się na Lwów. „[C]o majątniejsi mieszczanie i Ormianie” oraz duchowieństwo¹, pomne dwóch poprzednich oblężeń miasta – kozackiego z 1648 roku i rosyjsko-kozackiego z 1655 roku – oraz drakońskich okupów (w wypadku 1648 roku – także wpłat na zaciąg wojsk koronnych księcia Jeremiego

¹ Z. L. Radziwiński, *Materyały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r. z dodaniem kilku szczegółów odnoszących się do życia i spraw domowych Jana Eliasza z Łąki Łąckiego, chorążego ziem pruskich, general majora wojsk JK.M. cudzoziemskich, ówczesnego komendanta Lwowa. Zebrane w jubileuszowym roku Sobieskiego*, Kraków 1884, s. 21.

Wiśniowieckiego²), które przyszło im i ich przodkom płacić, puciekali z miasta³, zabierając ze sobą, co tylko mogli, a „z kościołów wszystko srebro i aparaty wywiezione”⁴. Ci, którzy zostali, byli ludźmi niezamożnymi i nieskłonni do podporządkowania się przymusom chwili. Skarbiec miasta świecił pustką, a próba zebrania środków na dozbrojenie zaowocowała zaledwie 6 tysiącami złotych reńskich (czyli guldenów, wartości 2 tysięcy talarów⁵), przy czym „dwory duchownych i szlachty [...] ani pół grosza nie dały”⁶.

Już 20 września 1672 roku z Wysokiego Zamku we Lwowie dano znać o zbliżaniu się nieprzyjaciela. Niewielki oddział obrońców wyprawił się poza mury z zaczepnym atakiem, lecz wkrótce zmuszony był się cofnąć. Tatarską jazdę odpędzono od murów miasta i podpalono przedmieścia, ale już 24 września chan tatarski wzywał do zaprzestania walk, a wysłannik turecki – do porozumienia się. Z braku dowódców miasto podzielono na cztery militarne dzielnice, których obronę powierzono ławnikom: „naprzeciwko obozu tureckiego Ferdynandowi Lechnerowi, od południa Urbanowi Czechowiczowi, od zachodu i północy Janowi Studnickiemu, a rezerwą na rynku zebraną przewodził Andrzej Szymonowicz”⁷. Komendant Lwowa, Eliasz Jan Łącki, pisał 21 września do podkanclerzego⁸:

Ja już będąc właśnie jakoby w oblężeniu, niczego więcej nie spodziewam się, tylko co godzina potęgi wielkiej z armatą, którzy idą w 30 tysięcy Turków z janczarami, 15 tys. Tatarów, oprócz tych co się dalej w Polskę zapuścili, i kilka tysięcy Kozaków z Doroszeniem, którzy wszystkie siły swoje na Lwów obracają. [...] [W]ielce upraszam, raczcie mi pomocną podać rękę przynajmniej dla kościołów świętych, i na odsiecz raczcie mi W[asze] M[iłości] Panowie pospieszyć [...], bo [w]cale nie mam z kim taki wielkiej potędze oprzeć się⁹.

² J. Kopczyński, *Struktura i finanse gminy ormiańskiej we Lwowie w świetle rękopisu „Dzieje Ormian lwowskich od r. 1649 – aż do r. 1713” (Ossolineum nr 1646/II)*, „Lehahayer”, 4, 2017, s. 26.

³ *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia: ab anno 1507 usque ad annum 1795*, 2, 1/2, *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, red. F. Kluczycki, Kraków 1881, s. 1045, 1103.

⁴ Z. L. Radziwiński, *Materyały*, s. 12.

⁵ I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, 1, Warszawa 1967, s. 91.

⁶ S. Barącz, *Pamiętnik dziejów polskich. Z aktów urzędowych lwowskich i z rękopismów*, Lwów 1855, s. 34.

⁷ D. Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa*, Lwów 1844, s. 423.

⁸ Zapewne podkanclerzego koronnego Andrzeja Olszowskiego.

⁹ *Z listu komendanta lwowskiego JP. Łąckiego do JX. Podkanclerzego*, w: A. Grabowski, *Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski. Diariusze, Relacje, Pamiętniki it. p., służące do objaśnienia dziejów krajowych, tudzież listy historyczne do panowania królów Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego, marszałka i hetmana wielkiego koronnego z rękopismów zebrane*, 2, Kraków 1845, s. 176-177.

Do 28 września trwał ostrzał Lwowa, powstrzymany na dobre dopiero dwa dni później zawieszeniem broni wyproszonym przez posłów wysłanych do obozu tureckiego przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Zaczęto przygotowania do ustaleń, które swój finał miały w późniejszym traktacie buczackim z 18 października 1672 roku. Przewidziano w nich konieczność płacenia sułtanowi co roku 22 tysięcy talarów¹⁰. Gdy przyszło do warunków odstąpienia od Lwowa, posłowie włączyli do obrad z Turkami przedstawiciele miasta (był wśród nich Ormianin Gabriel (Awedyk) Mikołaj Bernatowicz i łacinnik ormiańskiego pochodzenia – doktor Jędrzej (Andrzej) Szymonowicz¹¹), by ci „skwierczeli z płaczem, suplikując o miłosierdzie”¹². Zamiast żądanych 2 milionów talarów haraczu za zaniechanie oblężenia¹³, Turcy przystali na 80 tysięcy, z których udało się zebrać 5 tysięcy, w tym sporą część wyłożył Ormianin Bogdan Minasowicz¹⁴. Okoliczności wkładu ormiańskiego naświetla kanonik Jakub Gawath, świadek tych wydarzeń. Pojawił się ten wkład, gdy już myślano, że nie uda się zbiórka gotówki (złożono zaledwie 800 złotych), Turcy zaś odmawiali przyjęcia zgromadzonych pośpiesznie srebrnych utensyliów kościelnych: „Lecz i tu także opatrność boska czuwała nad nami. Znalazła się u Ormian pewna ilość pieniędzy w złocie i w srebrze, za którą można było dać w zastaw srebro kościelne i tak zebrano pieniędzy nad 5,000 talarów”¹⁵.

Tak więc nie była to darowizna, jak twierdził w swoich *Żywotach*¹⁶ dziejopis Ormian polskich Sadok Barącz, ale pożyczka pod zastaw, której zwrotu domagał się na łożu śmierci jeszcze syn Bogdana, Jakub Minasowicz, w 1713 roku: „Miało mnie wynną czerwonych złotych szescset, które Nieboszyk Ociec Moy dał na okop pod czas Tureczyszni”¹⁷.

Pieniądze przekazane zostały do obozu tureckiego 4 października, zaś pod zastaw brakujących do pełnej sumy okupu 75 tysięcy dukatów wzięci zostali

¹⁰ *Posel w drodze. Stosunki turecko-polskie od czasów osmańskich do dnia dzisiejszego / Yoldaki elçi: Osmanlı'dan günümüze Türk-Leh ilişkileri*, wyd. N. Yekeler et al., Stambuł 2014, s. 166.

¹¹ J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania historyczne*, 7, Lwów 1891, s. 189.

¹² Z. L. Radziwiński, *Materyały*, s. 21.

¹³ Taką sumę podaje kanonik Jakub Gawath, świadek i kronikarz tych wydarzeń (J. T. Józefowicz, *Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historią arcybiskupstwa lwowskiego w tejsze epoche*, wyd. M. Piwocki, Lwów 1854, s. 317).

¹⁴ Więcej o nim w: M. Agopsowicz, *Kresowego Pokucia początek. Ormianie*, Kraków 2022.

¹⁵ J. T. Józefowicz, *Kronika miasta Lwowa*, s. 319.

¹⁶ S. Barącz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856, s. 203.

¹⁷ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BZNiO): sygn. 1731/II, *Protokol testamentow, krorąkuw, pierścieni, poświęcenia y innych spraw duchownych natiey ormień[skiej] lwowskiej w residentiey ślachtetnych ichmm. pp. sędziow tejsze natiey odprawuiących się ab Anno D[omi]ni 1702 ad 1728*, s. 35.

zakładnicy spośród najznacniejszych obywateli miasta¹⁸. Pierwszy zgłosił się Jędrzej Szymonowicz, doktor medycyny, za jego przykładem poszedł podeszły wiekiem Jan Studnicki¹⁹. Kilku zakładników zastąpili z bezprzykładnym poświęceniem ochotnicy. Za Jana Studnickiego zgłosił się jego syn, także Jan, a za Łazarza Matiaszowicza²⁰ – Jakub Awedik Jaśkiewicz²¹, bratanek żony. Matiaszowicz był nie tylko człowiekiem już starszym, ale też zapewne chorym, bo zmarł 18 maja następnego roku²².

Do niewoli poszli więc głównie łacinnicy – obok Szymonowicza i Studnickiego byli to Jędrzej Dobrzyc i Edward Menke; spośród katolików obrządku ormiańskiego obok Jaśkiewicza – Gabriel Mikołaj Bernatowicz; spośród prawosławnych – Stefan Ławrysiewicz i Piotr Affendyk. Byli jeszcze dwaj mieszkańcy miasta, prawdopodobnie Żydzi²³, jednak nikt, nawet ich współwyznawcy, nie zanotował nazwisk. Być może jednym z nich był Lachman Izaakowicz. Turcy domagali się dziesięciu zakładników, jednak źródło z 1680 roku wspomina także

¹⁸ Za podstawę listy zakładników przyjęłam dwa nieznacznie różniące się między sobą w tym względzie źródła: fragment kroniki karmelitów lwowskich z 1672 roku (*Acta historica*, s. 1081) i oblata dokumentu wystawionego w Kamieńcu 21 czerwca 1674 roku, w księdze sądu ormiańskiego we Lwowie pod rokiem 1680 (Центральний державний історичний архів України у Львові (dalej: ЦДІАУЛ): sygn. f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium necessarium Armenorum Leopoliensium bannitum feria tertia post dominicam Inuocauit Quadragesimalem proxima anno D[omi]ni 1661 legitime celebratum est Leopoli*, s. 1550-1551).

¹⁹ J. B. Zimorowicz, *Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się*, wyd. K. Heck, Lwów 1899, s. 260. Wydawca kroniki księdza Józefowicza (J. T. Józefowicz, *Kronika miasta Lwowa*, s. 320) zniekształcił listę zakładników, którą ten podał w swym rękopisie (Biblioteka Narodowa (dalej: BN): sygn. Rps 12383 IV, J. T. Józefowicz, *Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614. Ab obitu Joannis Zamoyski archiepiscopi Leopoliensis*, k. 159), opuszczając nazwiska ormiańskie, a wskazując zakładników prawosławnych jako Ormian.

²⁰ Łazarz Matiaszowicz / Matiaszewicz został przyjęty do prawa lwowskiego w 1655 roku (*Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388-1783*, wyd. A. Janeczka, 1, Poznań–Warszawa 2005, nr 3820), starszym gminy ormiańskiej lwowskiej obrany był w 1666 roku (BZNiO: sygn. 1646/II, *Dzieje Ormian lwowskich od r. 1649 – aż do r. 1713*, s. 119). Był mężem Anny Toros Jaśkiewiczówny (ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 51-51v). W 1673 roku wybrano go na starszego sądu ormiańskiego (ibidem, s. 36). Zasłużył się dla remontu katedry: „z miłości swej ku Kościołowi Bożemu swym kosztem zamyślił takową restaurację” (ibidem, k. 14, 18).

²¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (dalej: ЛННБУ): sygn. f. 4, op. 1, Zbiór rękopisów Biblioteki Waworowskich, spr. 1723/II, *Protokół spraw regiminis Armenorum Leopoliensium ab anno 1668 ad 1686 (Protocollon spraw regiminis et ordinis residentiae seniorum Armenorum Leopoliensis 1650)*, k. 42.

²² *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732*, wyd. K. Stopka (część kipczacka), M. Ł. Majewski (część polska i łacińska), Kraków 2020, *Pomniki dziejowe Ormian polskich*, 3, s. 518; ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 40.

²³ ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1558: w 1680 roku we Lwowie zeznawał Żyd Lachman Izaakowicz: „Wiem to bardzo dobrze, iż chrzescjanie zastawnicy z nami Żydami w Kamieńcu w więzieniu zostają”.

Franciszka Czechuckiego, który miał zgłosić się wraz ze swym ojcem, Janem. Tak więc w sumie było ich jedenastu. Zakładnikom obiecano, że po kilku miesiącach niewoli zostaną wykupieni. Posłowie miasta udali się do obozu tureckiego na dopełnienie umowy i „PP. Mieszczan na zastaw pozabierali [...], [4 października] oddali [ich] i sami zostali. Wizytę oddawszy Kaplan baszy”²⁴.

Gdy zakładnicy zmierzali pod strażą do Kamieńca, miasto to już od ponad miesiąca było we władaniu Turków. Po osiemnastu dniach drogi, przy wjeździe do Kamieńca, którego komendantem był Chalil pasza, zastawników miał witać Kacper Butachowicz²⁵, reprezentujący miejscową gminę ormiańską, jedyną jeszcze działającą, gdyż polsko-ruska była już zniesiona przez okupantów²⁶.

Ponad miesiąc po przyjeździe zakładników, 30 listopada 1672 roku, doniesiono poufnie z Kamieńca do Lwowa, że pozostają oni w domu nadawcy listu i „w wielkim są smutku i frasunku”, gdyż obawiają się pogorszenia swej sytuacji, jeśli Turkom nie zostanie wypłacony okup²⁷. Tuż przed Wigilią zakładnicy pisali, że jeśli za miesiąc Turcy nie dostaną pieniędzy, to prawdopodobnie spadną na nich „kije i okowy, któremi ich traktować będą”²⁸. Faktycznie, w styczniu 1673 roku Turcy zaczęli stosować represje: upokarzali zakładników, ograniczyli im racje żywności i wzmocnili strażę:

przyjechał J[añasnie] P[an] Halil basza, aby się zaraz wszytce zastawnicy onemu prezentowali: których gdy na ormiański rynek między janczarami, jako owce między wilkami przyprowadzono, stali się dziwowiskiem wszystkim, tak chrześcianom jako bisurmanom, z swoim poniekąd wstydem a naśmiewiskiem nieprzyjacioł. Tam prezentowani innej pociechy nie odnieśli, tylko ich z imion i nazwiska wpisano w registr, a napomniano, jeśli ich dochodzi prowizja od podskarbiego? Powiedzili, że słaba, gdy tylko co dzień trzy oka mięsiska, siedm placków, trzy świece na dzień, a przez wszytek czas trzy wózki drew odebrali. W tem kazano im dać gospody cum precautionē²⁹, aby w lepszej ostrożności zostawali³⁰.

Lwowska gmina ormiańska pamiętała o swych pobratymcach i współmieszczanach. W styczniu 1673 roku jej rada starszych wysyłała przedstawicieli do stolicy, by tam szukali pomocy dla zakładników. W tym celu wyposażyła jadących, „na drogę do Warszawy względem okupu y eliberowania zastawników, którzy są w Kamięcu”, w 40 dukatów, które dostała od Łazarza Krzysztofowicza

²⁴ Z. L. Radzimiński, *Materyały*, s. 23.

²⁵ M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku – próba rekonstrukcji spisu imiennego*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 29-30.

²⁶ J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy w r. 1672*, Warszawa 1913, s. 54, 57.

²⁷ A. Grabowski, *Ojczyście spominki*, 2, Kraków 1845, s. 194.

²⁸ *Ibidem*, s. 195.

²⁹ *Cum precautionē* (łac.) – z zastrzeżeniem.

³⁰ *Ibidem*, s. 198.

pod zastaw złotego kielicha z pateną³¹. Można się domyślać, że ich zadaniem było wywierać nacisk na zwołany właśnie sejm pacyfikacyjny, który obradował od 4 stycznia do 8 kwietnia. Sprawa okupu stanęła 3 lutego podczas obrad senatorów³², by wybrzmieć postanowieniem sejmu i króla, ku niewątpliwemu zadowoleniu ormiańskich delegatów: „Litrum³³ temuż nieprzyjacielowi pozwolone z skarbu Koronnego zapłacić rozkazujemy, i obsides³⁴ w tym danych eliberujemy”³⁵.

Petycje wysyłane w tym samym czasie z Polski do Kamieńca, by zakładnikom zapewnić dobre warunki przetrzymywania, odniosły pewien pozytywny skutek, jednak władze tureckie zastrzegły, że okoliczności niewoli znów się pogorszą, jeśli ich poseł wróci bez zapłaconego okupu³⁶. Tymczasem za postanowieniem sejmu nie poszły żadne pieniądze³⁷. Fabian Zywert, poczmajster lwowski, pisał na wiosnę 1673 roku:

Nasi zastawnicy bardzo zasmuceni, straż teraz większa niż dawniej, w jednej ciasnej siedzą komorce [do której małym tylko otworem światło wchodzi] i nigdzie ich nie wypuszczają. Kilku janczarów zamyka się z nimi i trapi ich. [...] Turcy namyślają się (dać im to basza jeden zrozumieć), że resztę okupu za nich przyjmą klejnotami albo fantami od J[aśnie] P[ana] kasztelana czernichowskiego³⁸.

Dodatkową szykaną dla lwowian-łacinników był brak duchowej opieki księdza ich obrządku, „tylko ruskim i ormiańskim duchownym pozwolono”³⁹.

Po 11 listopada 1673 roku, czyli po zwycięstwie hetmana Jana Sobieskiego nad wojskami tureckimi pod Chocimiem, zakładnicy mieli nadzieję, że zostaną wymienieni na pojmanych jeńców: „Obsides lwowscy, w Kamieńcu w ciężkim więzieniu w piwnicy jednej w kłody na nogi ujęci siedzą, których J[aśnie] P[an] Marszałek⁴⁰ chce na zamianę odzyskać”⁴¹.

W marcu następnego roku do Lwowa dotarły wieści o wciąż pogarszających się warunkach, w jakich żyli:

³¹ ЛННБУ: ф. 4, оп. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 35v.

³² *Acta historica*, s. 1178.

³³ Powinno być: *lytrum* (łac.) – okup.

³⁴ *Obsides* (łac.) – zakładników.

³⁵ *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanie*, 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 80.

³⁶ A. Grabowski, *Ojczyście spominki*, 2, s. 198.

³⁷ *Ibidem*, s. 200.

³⁸ Mowa o Gabrielu Silnickim, jednym z polskich sygnatariuszy traktatu buczackiego w 1672 roku.

³⁹ A. Grabowski, *Ojczyście spominki*, 2, s. 204, 213, 234.

⁴⁰ Mowa o Janie Sobieskim.

⁴¹ A. Grabowski, *Ojczyście spominki*, 1, Kraków 1845, s. 203.

Od Kamieńca żadnych teraz niemasz wiadomości, oprócz wczora od zastawników lwowskich przyszły do małżonek listy z Kamieńca de data 16 praesentis⁴² [miesiąca], gdzie barziesy conqueruntur⁴³, jako w większym smrodzie i w więzieniu niż przedtym, i prawie ich Pan Bóg cudownie dotychczas żywo zachowuje. Oznajmują też, jaka tam wielka drogość jest⁴⁴.

W czerwcu zakładnicy uprosili Ormianina kamienieckiego, Zachariasza Asłana Emirowicza⁴⁵, by pożyczył im na membranę pieniądze, które – byli tego pewni – w ich imieniu zwrócą mieszczanie lwowscy. Świadkiem zdarzenia był Żyd Lachman Izaakowicz:

po chocimskiej [wiktorii] zaraz, nie mając się czym sustentować, wzięli byli pożyczanym sposobem dwieście talerów lewkowych z rąk Zachariasza Asłana Emirowicza, który jedno sto lewkowych przyniósł im sam do piwnicy gotowemi pieniędzmi, a za drugie żywności onym nakupił. Wiem i to, że Milkiewicz, Ormieniin kamieniecki, także kiedy był u nich raz tylko, nie dał im żadnych pieniędzy, ani o nich wspomniał. Wiem i to, że żaden z Ormian kamienieckich tym chrześcijanom zastawnikom tak w piwnicy siedzącym, jako i na naszym miejscu w kupie wszystkim nie nie pożyczał, okrom tych dwóchset talerów. Widziałem i to, że strawiwszy te dwieście talerów, niektórzy w wielkiej nędzy zostawali, nie mogąc nigdzie pieniędzy na pożywienie zaciągnąć, a tę nędzę i niedostatek cierpieli tak przy Ormianach nim ich z Kamieńca wygnano, jako i po wygnaniu onych⁴⁶.

21 czerwca 1674 zakładnicy lwowscy podpisali Emirowiczowi następujący dokument finansowy:

My niżej podpisani, w zastawie od miasta Lwowa w Kamieńcu zostający, zeznawamy kartą tą naszą, że będąc wielką potrzebą przyciśnieni, zaciągneliśmy na wyżywienie nasze summę talerów lewkowych sześćset *in specie*, którą to summę, za pokazaniem tej karty naszej powinno będzie miasto Lwów nieodwłocznie Jej M[os]ci Paniej [Zuzannie] Mikołajowej Pirumowiczowej⁴⁷, miesz[cz]ce lwowskiej, oddać i rzetelnie wyliczyć. A dla lepszej wiary tę kartę rękami naszemi własnymi podpisujemy. Dat[um] w Kamieńcu 21 Juni A[nn]o 1674. Andrzej Szymonowic, M[edicinae] D[oc]tor, rajca lwowski. Gabriel M. Bernatowicz, przysięgły

⁴² *Presentis* (łac.) – obecnego.

⁴³ *Conqueruntur* (łac.) – jęczą, skarżą się.

⁴⁴ *Acta historica*, s. 1424.

⁴⁵ Zachariasz Asłan Emirowicz był synem Asłana Zachariasza Emirowicza (Amirowicza). Zob. o nim: M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku. Uzupełnienie spisu imiennego na podstawie kolejnych źródeł*, „Lehahayer”, 8, 2021, s. 67.

⁴⁶ ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1559.

⁴⁷ Zob. o niej: M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy [...]. Uzupełnienie*, s. 90.

sądów Ormian lwowskich. Andrzej Dobrzyc, bibliopola ex 40. Virum m[anu] p[ropri]a⁴⁸. Stephan Lawryszewicz m[anu] p[ropri]a. Piotr Affendyk m[anu] p[ropri]a. Jakub A. Jaśkiewicz. Franciszek Czechucki M[ed]ic[inae] D[oc]tor]. Edward Menke m[anu] p[ropri]a. Jan Studnicki⁴⁹.

Zachariasz Aslan Emirowicz⁵⁰ dokument wziął ze sobą, gdy wraz z innymi Ormianami został wygnany przez Turków z Kamieńca, i „prętko potym w Wołoszech zabity jest”⁵¹. W 1680 roku przed ormiańskim sądem we Lwowie toczyła się sprawa nie o to, że należy zwrócić pieniądze, ale o sumę – czy ma to być 200, czy 600 talarów lewkowych (około 100 lub 300 talarów).

Czy w tej pożyczce mieściło się 40 lewkowych, wypłaconych zakładnikom z zasobów dwóch mieszczek i odzyskiwanych w 1682 roku przez Grzegorza Milkiewicza⁵², czy też była to osobna pożyczka, tego nie wiadomo na pewno, ale wiele wskazuje na to drugie. Oto 17 listopada 1682 roku przed sądem ormiańskim w Stanisławowie osobiście stanęła sławetna Elżbieta Muradówna⁵³, wdowa po mieszczaninie i kupcu kamienieckim Zachariaszu Aslanowiczu (bardzo prawdopodobnie, że tożsamym z wyżej wspomnianym Zachariaszem Aslanem Emirowiczem), wówczas żona Zachariasza Jołczowicza, mieszczanina i kupca stanisławowskiego. Stawiła się też Zofia Hanesowiczówna, wdowa po Krzysztofie Warteresowiczu Dryngaczyku⁵⁴ z Kamieńca, wówczas żona Zachariasza Balewicza. Opiekunami prawnymi pań byli ich mężowie. Obie oświadczyły, że

swoje własne pieniądze po dwadzieścia lewkowych długiem pewnym membranowym u panów zastawników lwowskich będące dają darują i ustępują per medium⁵⁵, jedna medietas⁵⁶ na kościół ormiański stanisławowski, a drugą połowice tej summy na klasztor panien ormiańskich Rypsymy Świętej klasztoru lwowskiego [...], aby modlitwami swemi nieprzepominały dusze zmarłe małżaków naszych do Pana Boga⁵⁷.

Niewiele wiadomo, co działo się z zakładnikami od końca czerwca 1674 do początku 1676 roku. Możliwe, że w tym czasie zmarł jeden z nich – Edward

⁴⁸ Bibliopola, ex 40. Virum m[anu] p[ropri]a (łac.) – księgarz, z grona [Rady] Czterdziestu Mężów, [podpisuje] ręką własną.

⁴⁹ ЦДІАВЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1550.

⁵⁰ M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy [...]. Uzupełnienie*, s. 67.

⁵¹ ЦДІАВЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1540, 1569.

⁵² M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy [...]. Uzupełnienie*, s. 85.

⁵³ *Ibidem*, s. 74.

⁵⁴ M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy [...]. próba rekonstrukcji*, s. 35; eadem, *Ormianie kamienieccy [...]. Uzupełnienie*, s. 100.

⁵⁵ *Per medium* (łac.) – po połowie.

⁵⁶ *Medietas* (łac.) – połowa.

⁵⁷ BZNIo: sygn. 1359/II, *Akta sądu prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie 1681-1689*, s. 162-163.

Menke⁵⁸, nie było go bowiem na rozprawie w 1680 roku. Nie dochodziły już żadne wieści z Kamieńca, słane do tej pory także przez Ormian, którym nakazano opuścić miasto⁵⁹. Na sejmie koronacyjnym Jana III, rozpoczynającym się 2 lutego 1676 roku, ponownie przyrzeczono zapłacenie okupu za lwowian, nakazano wypłacić im 12 tysięcy (złoty?) i „małżonki ich od wszelkich podatków publicznych i prywatnych” uwolnić⁶⁰.

Lwowscy Ormianie już w lutym 1673 roku przyznali żonie Gabriela Mikołaja Bernatowicza 100 złotych zapomogi. W dowód wielkiego dlań szacunku wybrali go, nieobecnego, do rady starszych i powierzyli funkcję jerespochana „do pieczęci” (do jego powrotu zastępował go Jan Augustynowicz)⁶¹. Po raz ostatni rada wykonała taki gest podczas wyborów w lutym 1675 roku. Można się domyślać, że w 1675 albo 1676 roku Bernatowicz wrócił do domu⁶², gdyż już 20 lutego 1677 roku na jego miejsce „z tego świata zesłego” obrano do rady starszych nowego członka⁶³.

Ormiańska gmina lwowska spieszyła nieraz z pomocą żonie innego zakładnika, Jakuba Jaśkiewicza. Na początku 1675 roku przywołano do poczucia obowiązku względem niej rodzinę Ormianina, za którego oddał się na zakładnika: „Starsi sądu orm[iańskiego] lwow[skiego], mając osobliwy wzgląd i baczenie na sławet[na] Panią Zophie Jakubową Jaskiewiczową, która mając małżaka swego w zastawie, tak od miasta tego Lwowa, jako i od cały RzeczyP[os]P[olitej] przez Wielmożnych IchMM[ościów] PP[anów] Comissarzow do Kamięca Podolskiego ordinowanego [...] na suplement wiktury” zobowiązali panią Annę Toros Jaśkiewiczównę, wdowę po Łazarzu Matiaszowiczu, „od ktorego pomieniony P[an] Jakub Jaskiewicz [...] za niego w takowy zastaw dobrowolnie zezwolił zasiaść,

⁵⁸ *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego wojewody chełmińskiego do Turcji w latach 1677-1678*, wyd. F. Pułaski, Warszawa 1907, s. 469. Por. BN: sygn. Rps BOZ 1495, *Relacya legacyi tureckiej Jaśnie Wielmożnego Jana Gnińskiego, wojewody chełmińskiego, kowalewskiego, knyszyńskiego, grodeckiego, radzyńskiego starosty do Mechmet soltana, cesarza konstantynopolskiego z sejmu warszawskiego wyprawionego w roku Pańskim 1677 czyniona na sejmie w Grodnie, dnia 8-go miesiąca Februarii roku Pańskiego 1679*; sygn. Rps BOZ 1294, *Relacia Legacyey Tureckey Jaśnie Wielmożnego Jana Gnińskiego, Woiewody Chelmińskiego, Kowalewskiego, Knyszyńskiego, Radzyńskiego, Grodeckiego Starosty do Mechmet Soltana, Cesarza Constantinopolińskiego z Seymu Warszawskiego wyprawionego w Roku Pańskim 1677, czyniona na Seymie dnia 8. Miesiąca February Roku 1679*.

⁵⁹ M. Agopsowicz, *Ormianie kamienieccy [...]* – próba rekonstrukcji, s. 5-69; eadem, *Ormianie kamienieccy [...]*. *Uzupełnienie*, s. 43-104.

⁶⁰ *Volumina legum*, 5, s. 181.

⁶¹ ЛННБВ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 36v-37 (1673), k. 42v (1674), k. 52 (1675).

⁶² *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 469, por. S. Barącz, *Żywoty*, s. 74.

⁶³ ЛННБВ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 72.

[...] [by] więcej z politowania aniezeli z jakiej powinności [...] [dała] poratowaniem [sto złotych]”⁶⁴.

Starania ormiańskie przyniosły efekty. „Bernatowicza i Jaśkiewiczza wykupiła rodzina w 1676 roku”⁶⁵.

Instrukcja z jesieni 1676 roku dla komisarzy polskich w sprawie rokowań z Turcją w jednym z ostatnich punktów przewidywała zabiegi o zwolnienie polskich więźniów „osobliwie zastawy lwowskiej, bo ci diuturna patientia⁶⁶ ten dług redemerunt⁶⁷”. Negocjacje po bitwie pod Żurawnem przewidywały uwolnienie pozostałych w Kamieńcu zakładników „bez obiecanych Kapłan paszy pieniędzy”, lecz ośmiopunktowy traktat o nich milczał⁶⁸. Stało na ustnych ustaleniach, które każda ze stron inaczej rozumiała lub inaczej deklarowała, że rozumie, choć za zgodą Turków po odebranie zakładników z Kamieńca udał się wtedy między innymi Ormianin, tłumacz Bogdan Spendowski⁶⁹.

Kolejną z prób uwolnienia więźniów podjął pułkownik Andrzej Modrzewski, gdy w październiku 1676 roku ruszył z orszakiem jako poseł mniejszy do Porty. Naciskany niejednokrotnie przez delegatów rady miejskiej Lwowa, obiecywał pilne starania⁷⁰. Na nic się one zdały – Chalil, pasza kamieniecki, tłumaczył się brakiem sułtańskiego rozkazu, zgodził się tylko, by „zastawnikom” przekazać pieniądze na jedzenie⁷¹. Nad niewypłaconymi po sejmie koronacyjnym 12 tysiącami pochylił się kolejny sejm w styczniu 1677 roku, ale i wtedy odłożono sprawę wypłaty okupu za zakładników⁷². W niewoli wciąż zostawały dziesiątki tysięcy ludzi. Kilku zakładników lwowskich tym tylko różniło się od innych więzionych, że byli kartą przetargową dla Turków, a wyrzutem sumienia Lwowa i tych, którzy obiecywali im rychłą wolność.

Również kolejny polski poseł (wielki) do Turcji, wojewoda chełmiński Jan Gniński, miał podjąć starania w tej sprawie, wedle instrukcji wydanych mu w maju 1677 roku przez króla i sejm. Już w czerwcu przedłożył stosowną suplikę Ibrahimowi paszy, następcy Chalila na stanowisku komendanta Kamieńca, powołując się na niespełnioną słowną obietnicę z (nieratyfikowanego) traktatu żurawińskiego i na słowo samego paszy. Prosił, by więźniowie „wolne mieć mogli

⁶⁴ Ibidem, k. 51-51v.

⁶⁵ *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 469, por. S. Barącz, *Żywoty*, s. 74.

⁶⁶ *Diuturna patientia* (łac.) – długą cierpliwością.

⁶⁷ *Redemerunt* (łac.) – okupili.

⁶⁸ J. Woliński, *Materiały do rokowań polsko-tureckich r. 1676*, „Przegląd Historyczny”, 29, 1930-1931, 2, s. 402, 411-413.

⁶⁹ *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 122.

⁷⁰ S. Barącz, *Pamiętnik dziejów polskich*, s. 48.

⁷¹ T. Święcki, *Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*, 1, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858, s. 372.

⁷² *Volumina legum*, 5, s. 232.

przechadzki i do cerkwi chodzenie i okno otwarte, które dotąd zabudowane, dusi zdrowia ich”⁷³. Podczas czerwcowego pobytu w Kamieńcu w drodze do Stambułu miał nadzieję na uwolnienie zakładników, ale pozwolono mu jedynie zobaczyć się z trzema z nich: „doktorem” (nie wiadomo którym – Czechuckim czy Szymonowiczem), Ławrysiewiczem i Affendykiem, „ale ledwo kwaterę rozmówić pozwolili, który czas więcej łzami spłynął”. W goście dobrej woli Turcy obiecali „odmurować okna i rozpiąć łańcuchy”⁷⁴.

Sprawa ciągnęła się przez całe poselstwo Gnińskiego⁷⁵. Naciski wywierano też poprzez chana krymskiego Selim-Gireja, do którego król Jan III wysłał w tej sprawie list w sierpniu 1677 roku⁷⁶, i bezpośrednio przez Chalila paszę, którego z kolei podkanclerzy litewski Michał Radziwiłł monitował listownie 26 września 1678 roku. Wiosną tego roku wystąpiono z propozycją wymiany zakładników na dwóch bejów przetrzymywanych w polskiej niewoli, targując się, czy i ile trzeba jeszcze dopłacić Turkom. Trudność polegała na tym, że choć Turcy skłonni byli przystać na to, to jednak Gniński nie miał stosownych prerogatyw i czekać musiał na decyzję sejmu. W listopadzie 1678 roku zabiegał o zwolnienie choćby dwóch zakładników, potem jednego, Szymonowicza⁷⁷. Wracając już do Polski, pisał 12 grudnia 1678 roku: „zastawnicy lwowscy już wolnością darowani [...], aby [...] już dłużej więzieniem żadnem ciemieniem nie byli”⁷⁸. To samo obiecywał w liście z tego samego dnia, skierowanym do Affendyka, Dobrzyca, Ławrysiewicza Studnickiego i dwóch Żydów, mającym podtrzymać ich na duchu: „Sam mi Bóg dobrotliwy jest świadkiem z jaką usilnością i pilnością i miłością starałem się o uwolnienie W[asz]m[ości]ów, żebym za powrotem do ojczyzny mógł być na wolność W[asz]m[ości]ów prowadzić [...]. A teraz do Halil-Paszy Jmości gorąco piszę, prosząc, abyscie już W[asz]moście żadnem więzieniem nie byli ciemieni”⁷⁹.

W odpowiedzi zakładnicy przekazali Gnińskiemu list pełen goryczy: „Dosyć już czasu daliśmy Ojczyźnie, która gdy już słowa danego nam nie dotrzymała w kilku miesięcy po wydaniu w zastawę uwolnienie obiecując [...]. Aleć nie wiemy jako już o wyzwoleniu naszemu mieć nadzieję [...], gdy i na pożywienie, lubom sejmami uchwalone summy, nas żadne nie dochodzą pieniądze”⁸⁰.

W grudniu 1678 roku sejm kolejny już raz dekretował konieczność zapłacenia Turkom za zakładników. Tym razem postanowienie poparte było konkretnymi

⁷³ *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 201-202, 217-218.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 4, 6.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 40, 264.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 251.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 119, 122-125, 143, 173, 191, 335, 355, 415.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 411.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 415-416.

⁸⁰ *Ibidem*.

sumami z podatków – 70 i 30 tysięcy (złotych?) – oraz poleceniem wypłaty skierowanym do podskarbiego⁸¹. Czy pieniądze wypłacono? Nie wiadomo.

Powoli dobiegały końca dramatyczne losy zakładników lwowskich – tych z nich, którzy jeszcze żyli i pozostawali w Kamieńcu. W 1679 roku wszyscy zostali uwolnieni⁸². W 1680 roku co najmniej sześciu z jedenastu przetrzymywanych było z powrotem we Lwowie: Jędrzej Szymonowicz, Franciszek Czechucki, Jędrzej Dobrzyc, Stefan Ławrysiewicz, Piotr Affendyk i Jan Studnicki. Nie dożył uwolnienia Edward Menke. Gabriel Mikołaj Bernatowicz i Jakub Awedik Jaśkiewicz, wcześniej uwolnieni, zmarli we Lwowie przed powrotem współtowarzyszy niedoli, być może z powodu utraty zdrowia podczas uwięzienia. O rzadko wspomnianych w źródłach dwóch pozostałych, Żydach, nic nie wiadomo. W kazamatkach kamienieckich większość przecierpiała siedem lat.

Swoistym postscriptum sprawy zakładników jest dokument nadający pewne korzyści materialne siostrze jednego z nich, Krystynie z Szymonowiczów Józefowiczowej, wystawiony w Jarosławiu 16 września 1679 roku przez króla Jana III Sobieskiego, ze względu na

Szlachetnego Andrzeja Szymonowicza, medicinae doktora, rajcę lwowskiego, rodzonego brata jej na ten czas pro obside⁸³ miasta Lwowa u Turków w Kamieńcu intuitu lytri⁸⁴ zostającego, zalecaną wierność i odwagę w obronie tegoż miasta Lwowa podczas inkursyj tureckiej potęgą nieprzyjacielską oblężonego doznana, respektując⁸⁵.

Podjęto tu próbę uporządkowania wątku zakładników lwowskich wielokrotnie wspomnianego w źródłach i opracowaniach⁸⁶, ale rozproszonego i zawierającego wiele sprzeczności, zwłaszcza gdy chodzi o nazwiska *dramatis personae*. Wykorzystane w tym celu zostały nieznanne dotąd źródła ormiańskie, czyli protokół rozprawy przed ormiańskim sądem lwowskim, trwającej od 4 października 1680 do 25 stycznia 1681 roku, na której stawiała się część uwolnionych zastawników i przytoczony w jej toku (dwukrotnie) dokument z 1674 roku, wymieniający wszystkich biorących wtedy pożyczkę u Zachariasza Asłana Emirowicza. Inne

⁸¹ *Volumina legum*, 5, s. 283.

⁸² *Acta historica*, s. 1082.

⁸³ *Pro obside* (łac.) – przez oblężenie.

⁸⁴ *Intuitu lytri* (łac.) – ze względu na okup.

⁸⁵ J. T. Józefowicz, *Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjariusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704*, wyd. P. Borek, Kraków 2003, *Biblioteka tradycji literackich*, 20, aneks 1, *Reskrypt króla Jana III Sobieskiego do magistratu lwowskiego w sprawie zwolnienia z obciążeń podatkowych Krystyny Józefowiczowej z Szymonowiczów, drugiej żony Stanisława Józefowicza*, s. 187.

⁸⁶ A także wykorzystywanego w eseistyce historycznej, zob. np. J. Lam, *Z dni trwogi*, w: idem, *Rozmaitości i powiastki*, [Lwów] 1878, s. 103-147; A. Krechowicki, *O tron. Powieść historyczna z XVII wieku*, Lwów 1902.

źródło, *Protokół spraw regiminis Armenorum Leopoliensium ab anni 1668 ad 1686*, dostarcza też niepodawaną nigdzie informację, że Jakub Awedik Jaśkiewicz zastąpił Łazarza Matiaszowicza. Oba te źródła naświetlają pogarszające się warunki przetrzymywania więźniów w Kamieńcu (aż po głodowanie) i uświadamiają, jak ważne dla podtrzymania egzystencji zakładników były ormiańskie pożyczki, na przykład ta przekazana przez Emirowicza czy dwie inne, będące przedmiotem rozprawy przed sądem ormiańskim w Stanisławowie w 1682 roku.

Aneks

Zakładnicy

Nazwiska zakładników znajduję w ośmiu źródłach i w kilku opracowaniach, które odwołują się także do innych przekazów, w tym – jak u Antoniego Józefa Rollego – do niezidentyfikowanej korespondencji.

1. Kronika klasztoru karmelitów we Lwowie wymienia pod datą październik 1672 roku dziesięciu zakładników, grupując ich według etniczności, w tym ośmiu – z nazwiska⁸⁷.
2. W zapiskach pod tytułem *Proceder y puncya Tractatow przez JMP. Jana Franciszka Lubowickiego, Kasztellana Wołyńskiego y przez JMP. Jana Szumowskiego, Podskarbiego Nadwornego Koronnego, Starostę Opoczyńskiego, Poslow y Commisarzow Je°Kmc i y Rzepty naznaczonych, namowione z Hanem Jmc Krymskim, y z Jmc Kaplan Baszą polnomocnemi Cesarza Tureckiego Commissarzami pode Lwow zeslanemi z Woyskami Tureckimi y Armatą wspomnianych jest dziesięć osób, tylko jedna z nazwiska – doktor Jędrzej Szymonowicz, a ponadto „inszych trzech z rady, dwóch Ormianów, dwóch Greków, dwóch Żydów”. Według tego źródła w zastaw miało być jeszcze oddanych czterech duchownych, ale na to strona polska się nie zgodziła⁸⁸.*
3. Dwóch Ormian zakładników wymienionych jest w protokołach posiedzeń starszych gminy ormiańskiej Lwowa w 1673 i 1675 roku, odpowiednio: Gabriel Mikołaj Bernatowicz i Jakub Awedik Jaśkiewicz⁸⁹.
4. Najbardziej wiarygodnym źródłem, wymieniającym dziewięć osób (bez dwóch Żydów), jest dokument finansowy (membrana) wystawiony w Kamieńcu 21 czerwca 1674 roku, cytowany dwukrotnie w księdze sądu ormiańskiego z 1680 roku⁹⁰.
5. W nagłówku listu posła Jana Gnińskiego z grudnia 1678 roku wymienionych jest sześciu zakładników-adresatów, w tym tylko czterech – z nazwiska⁹¹.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 1081.

⁸⁸ Z. L. Radziwiński, *Materyały*, s. 21.

⁸⁹ ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 36v, 51.

⁹⁰ ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1538, 1550-1551.

⁹¹ *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 415.

6. W tym samym czasie podczas obrad sejmowych wspomniana została z nazwiska Marianna Affendykowa, jako żona zakładnika Piotra Affendyka⁹².
7. Relacja kanonika Jakuba Gawatha, spisana dla łańcubskiego arcybiskupa lwowskiego Wojciecha Korycińskiego (który w czasie obłężenia Lwowa w 1672 roku przebywał w Krakowie), przytoczona w rękopiśmiennej kronice Jana Tomasza Józefowicza, podaje nazwiska ośmiu zakładników i opisuje dokładnie kulisy niewytypowania zakładników spośród duchowieństwa lwowskiego⁹³.
8. Józef Bartłomiej Zimorowicz, rajca, kilkakrotny burmistrz i kronikarz Lwowa, a także uczestnik jego obrony w 1672 roku, wymienia w swej kronice dziewięciu zakładników chrześcijańskich z imienia i nazwiska oraz wspomina o dwóch, których nazwisk nie znał⁹⁴.

Dwa źródła (kronika klasztoru ojców karmelitów we Lwowie i relacja kanonika Gawatha) wspominają dwóch Żydów nieznanych z imienia i nazwiska⁹⁵, a Zubrzycki – Jakuba Nyrkę⁹⁶.

W dokumencie kamienieckim z 21 czerwca 1674 roku⁹⁷ wymienieni zostali następujący zakładnicy (różnice w zapisie nazwisk oddzielał ukośnikiem):

1. **Andrzej Dobrzyc** (zmarł po 1680 roku) – przyjęty do prawa miejskiego we Lwowie w 1663 roku⁹⁸, księgarz, cechmistrz⁹⁹, członek Rady Czterdziestu Mężów („ex Tribunis”)¹⁰⁰. Żona – Agnieszka (zmarła po 28 czerwca 1688 roku)¹⁰¹.
2. **Edward Menke / Nencke** (zmarł po 21 czerwca 1674 roku w Kamieńcu¹⁰², być może w 1677 roku¹⁰³) – przyjęty do prawa miejskiego we Lwowie

⁹² *Volumina legum*, 5, s. 285.

⁹³ BN: sygn. Rps 12383 IV, J. T. Józefowicz, *Leopoliensis archiepiscopatus historia*, k. 159.

⁹⁴ J. B. Zimorowicz, *Pisma*, s. 260.

⁹⁵ *Acta historica*, s. 1081; BN: sygn. Rps 12383 IV, J. T. Józefowicz, *Leopoliensis archiepiscopatus historia*, k. 159.

⁹⁶ D. Zubrzycki, *Kronika*, s. 426.

⁹⁷ ЦДІАВЛ: ф. 52, оп. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1538, 1550-1551.

⁹⁸ *Album civium*, nr 3871, 3874.

⁹⁹ J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania*, s. 193.

¹⁰⁰ *Acta historica*, s. 1081.

¹⁰¹ O. Winnyczenko, *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog*, Warszawa 2017, *Katalogi testamentów mieszkańców miast z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 roku*, 4, s. 277.

¹⁰² *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego*, s. 469.

¹⁰³ O. Winnyczenko, *Testamenty*, s. 267.

- w 1659 roku¹⁰⁴, krawiec, cechmistrz¹⁰⁵, członek Rady Czterdziestu Mężów („ex Tribunis”)¹⁰⁶.
3. **Jan Studnicki, młodszy** (zmarł po 1703 roku) – kupiec¹⁰⁷, syn Jana (zmarł w 1680/1688), ławnika lwowskiego, i Teresy z Szolców / Scholzów, brat Kaspra. Zgłosił się jako zakładnik za ojca. Był prawdopodobnie potomkiem Jana Studnickiego (syna Waclawa i Reginy Chlebickiej, obywateli Przemyśla), przyjętego do prawa miejskiego we Lwowie w 1634 roku¹⁰⁸.
 4. **Andrzej Szymonowicz** (zmarł przed 1704 rokiem) – pochodził być może z rodziny ormiańskiej, ale obrządku łacińskiego¹⁰⁹, był absolwentem uniwersytetów w Krakowie (bakalarz: 1659, doktor filozofii: 1661, profesor) i w Padwie (doktor medycyny: 1668)¹¹⁰; ławnik lwowski, sekretarz królewski¹¹¹, tuż przed oddaniem się do niewoli poślubił Annę z Anczewskich (zmarła w 1688 roku)¹¹², córkę burmistrza Lwowa, Marcina Anczewskiego¹¹³. Był też potem lekarzem królewskim. Po śmierci pierwszej żony poślubił Elżbietę Więczkowską (1699), która go przeżyła (zmarła w 1747 roku). Był wujem kronikarza Lwowa, Jana Tomasza Józefowicza, za którego ojca wyszła jego siostra Krystyna¹¹⁴.
 5. **Franciszek Józef Czechucki** (zmarł po 1680 roku) – absolwent uniwersytetów we Lwowie (bakalarz: 1663, doktor filozofii: 1664) i w Padwie (doktor medycyny: 1669), autor panegiryków¹¹⁵, rektor lwowskiej szkoły katedralnej. Nie jest uwzględniony w żadnych innych źródłach, poza dokumentem

¹⁰⁴ *Album civium Leopoliensium*, nr 3841.

¹⁰⁵ J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania*, s. 193.

¹⁰⁶ *Acta historica*, s. 1081.

¹⁰⁷ *Album civium Leopoliensium*, nr 4125, 4159, 4320, 4358.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr 3697, 4125, 4127.

¹⁰⁹ Antoni Józef Rolle twierdzi, że krewnym Andrzeja był ksiądz ormiański Krzysztof Szymonowicz, rodem z Kamieńca Podolskiego, absolwent Kolegium Papieskiego we Lwowie, prowadzonego przez teatynów, dopiero co wyświęcony, który „wymknął się do Lwowa, by spróbować, azali mu się nie uda zmiękczyć serca współbraci i zachęcić do dania pomocy jeńcom kamienieckim; wiozł wyrazy pozdrowienia od nich rodzinom i pokrewnym, wiozł błogosławieństwo i zachętę do wytrwałości w smutnych życia kolejach” (J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania*, s. 201).

¹¹⁰ *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, 1, *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745)*, wyd. H. Barycz, indeks osób oprac. K. Targosz, Wrocław 1971, s. 399.

¹¹¹ *Album civium Leopoliensium*, nr 4103, 4152, 4164, 4237, 4249, 4267, 4294. Por. ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1550-1551.

¹¹² O. Winnyczenko, *Testamenty*, s. 277.

¹¹³ J. B. Zimorowicz, *Pisma*, s. 260; szerzej o Szymonowiczu zob. J. Łoziński, *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1890, s. 85, 90, 177-179.

¹¹⁴ J. T. Józefowicz, *Lwów utrapiony*, aneks 1, *Reskrypt króla Jana III Sobieskiego*, s. 187.

¹¹⁵ *Archiwum nacji polskiej*, s. 247.

kamienieckim z 1674 roku; Dionizy Zubrzycki w *Kronice miasta Lwowa* wspomina, że poszedł dobrowolnie do niewoli „z miłości synowskiej”, aby towarzyszyć swemu ojcu, Janowi Czechuckiemu¹¹⁶ (zmarł w 1679 roku¹¹⁷).

6. **Gabriel Mikołaj Bernatowicz** (zmarł przed 20 lutego 1677 roku) – syn Mikołaja, dla odróżnienia od krewnego o tym samym imieniu i nazwisku, który był synem Awedika, zwany Gabrielem Mikołaj[owiczem], mąż (krośnik: 14 czerwca 1666 roku) Zofii z Torosowiczów¹¹⁸, bratanicy arcybiskupa Mikołaja Torosowicza, starszy ormiańskiej gminy lwowskiej od 1664 roku¹¹⁹, jej jerespochan do „prowentów publicznych” od 1665 roku¹²⁰, a także „do pieczęci”¹²¹ i „do skarbu kościelnego”¹²², przysięgły sądu ormiańskiego¹²³. Wspomniany był wraz z Krzysztofem Zadykiewiczem przez króla Jana Kazimierza w 1662 roku jako kredytodawca wojska: „niektórym chorągwiom, pułkom i regimentom konnym, od lat kilku pewnymi kredytami sumę dziewięćdziesiąt tysięcy i trzy, sto dziewięćdziesiąt i siedm złotych, i groszy 12 wynoszącymi [...] na rekognicyę do zasług wygodą byli”¹²⁴. Delegat gminy na koronację króla Michała w Krakowie (1669)¹²⁵, w 1671 roku jeden z poborców jasnichów gminnych, przeznaczonych na prezenty dla przybywającej do Lwowa pary królewskiej, Michała i Eleonory, a także towarzyszących im senatorów i urzędników, „którzy za zgodną namową będą w sprawach publiki naszej potrzebni”¹²⁶. „Dnia 20^{go} lutego 1677 r. starsi ormiańscy wspomnieniem uroczystem uczcili nieodżałowaną stratę zgasłego współtowarzysza; bo to był mąż, co nie tylko majątek, ale życie nawet położył dla dobra współobywateli”¹²⁷. Wdowa po nim zmarła wiele lat po nim (testament: 10 sierpnia 1708 roku). Ich dzieci to: Mikołaj, Anna, Katarzyna Sebastianowa Ślaska (żona szlachcica), Helena Mikołajowa Sahakowiczowa.
7. **Jakub Awedik Jaśkiewicz** (zmarł przed 1680 rokiem), zwany Lusznią (po dziadku i ojcu) lub Pirożkiem / Piroszkiem – syn Awedika Luszni, mąż

¹¹⁶ D. Zubrzycki, *Kronika*, s. 426.

¹¹⁷ O. Winnyczenko, *Testamenty*, s. 268.

¹¹⁸ ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1383.

¹¹⁹ BZNiO: sygn. 1646/II, *Dzieje Ormian lwowskich od r. 1649 – aż do r. 1713*, s. 102 (1664), 117 (1666), 131 (1667); ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 6-6v (1669), k. 19v (1671), k. 25 (1672).

¹²⁰ BZNiO: sygn. 1646/II, *Dzieje Ormian*, s. 110; ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 5v (1669), k. 11v-12 (1670), k. 19v (1671), 25v (1672).

¹²¹ ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 6-6v (1669), k. 19v (1671), k. 25v (1672).

¹²² Ibidem, k. 25v (1672).

¹²³ ЦДІАУЛ: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium*, s. 1550-1551.

¹²⁴ *Volumina legum*, 4, Petersburg 1860, s. 393.

¹²⁵ ЛННБУ: f. 4, op. 1, spr. 1723/II, *Protokół spraw*, k. 8v.

¹²⁶ Ibidem, k. 21v-22.

¹²⁷ S. Barącz, *Żywoty*, s. 76.

- Zofii z Hołubowiczów (urodzona w 1623 roku), ojciec Tomasza (urodzony w 1654 roku), Chaczka (urodzony w 1657 roku), Awedika (urodzony w 1663 roku) i Mikołaja¹²⁸. Zgłosił się jako zakładnik za, jak się wydaje, wuja, Łazarza Matiaszowicza. 13 listopada 1698 roku we Lwowie „Panu Bogu duszę swą oddała Pani Zofia Jakub[owa] Jaskiewiczowa alias Piroszkowowa, lat miała 75, o godzinie 22”¹²⁹.
8. **Stefan Ławryszewic / Lawryszewic / Ławrysiewicz** (zmarł w 1695 roku¹³⁰) – kupiec, przyjęty do prawa lwowskiego w 1640 roku, dawał rekomendacje w 1684 i 1689 roku¹³¹.
 9. **Piotr Affendyk** (zmarł w 1693 roku¹³²) – pochodzenia serbskiego¹³³, mąż Marianny, która w grudniu 1678 roku na Sejmie uzyskała zwolnienie z płacenia wszelkich ceł i myt¹³⁴.
 10. **Lachman / Łachman Izaakowicz** – prawdopodobnie był jednym z zakładników żydowskich; również prawdopodobnie był tożsamy z Żydem drohobyckim o tym samym imieniu i patronimiku, który wraz z braćmi (Samsonem, Markiem, Dawidem, Mojżeszem i Hirszem) ustanowił w 1652 roku w sądzie grodzkim lubelskim swych plenipotentów dla reprezentacji przed wszystkimi sądami¹³⁵.
 11. **Jakub Nyrka** – być może drugi z zakładników żydowskich lub mieszczanin lwowski¹³⁶.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Narodowa w Warszawie: sygn. Rps BOZ 1495, *Relacya legacyi tureckiej Janśnie Wielmożnego Jana Gnińskiego, wojewody chełmińskiego, kowalewskiego, knyszynskiego, grodeckiego, radzyńskiego starosty do Mechmet soltana, cesarza konstantynopolskiego z sejmu warszawskiego wyprawionego w roku Pańskim 1677 czyniona*

¹²⁸ *Metryka katedry ormiańskiej*, s. 99, 108, 118, 172, 204, 425, 433, 443, 496, 527; *Album civium Leopoliensium*, nr 4104, 4165.

¹²⁹ *Metryka katedry ormiańskiej*, s. 204.

¹³⁰ O. Winnyczenko, *Testamenty*, s. 286.

¹³¹ *Album civium Leopoliensium*, nr 3737, 4077, 4155.

¹³² I. Chomyn, *Portrety osobistości polskich i z Polską związanych w Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki imienia B. G. Woźnickiego. Katalog zbiorów / Портрети польських та з Польщею пов'язаних осіб у Львівській національній галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького. Каталог збірки*, 1, red. J. T. Petrus, Kraków 2022, s. 21.

¹³³ J. A. Rolle, *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania*, s. 193.

¹³⁴ *Volumina legum*, 5, s. 285.

¹³⁵ *Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów 1633-1669*, wyd. H. Gmiterek, Lublin 2006, s. 113.

¹³⁶ D. Zubrzycki, *Kronika*, s. 426.

- na sejmie w Grodnie, dnia 8-go miesiaca Februarii roku Pańskiego 1679*; sygn. Rps BOZ 1294, *Relacia Legaciy Tureckiy Jaśnie Wielmożnego Jana Gnińskiego, Woiewody Chelmińskiego, Kowalewskiego, Knyszyńskiego, Radzyńskiego, Grodeckiego Starosty do Mechmet Soltana, Cesarza Constantinopolińskiego z Seymu Warszawskiego wyprawionego w Roku Pańskim 1677, czyniona na Seymie dnia 8. Miesiāca February Roku 1679*; sygn. Rps 12383 IV, J. T. Józefowicz, *Leopoliensis archiepiscopus historia ab anno 1614. Ab obitu Joannis Zamoyski archiepiscopi Leopoliensis* Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu: sygn. 1359/II, Akta sądu prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie 1681-1689; sygn. 1646/II, *Dzieje Ormian lwowskich od r. 1649 – aż do r. 1713*; sygn. 1731/II, *Protokół testamentow, krorąkuw, pierścieni, poświęcenia y innych spraw duchownych natyey ormień[skiej] lwowskoy w residentyey ślachtetnych ichmm. pp. sędziow teyże natyey odprawujących się ab Anno D[omi]ni 1702 ad 1728*
- [Centralny] Центральний державний історичний архів України у Львові: f. 52, op. 2, spr. 531, *Iudicium Necessarium Armenorum Leopoliensium Bannitum Feria Tertia post Dominicam Inuocauit Quadragesimalem proxima Anno D[omi]ni 1661 legitime celebratum est Leopoli*, s. 1538-1545, 1547-1551, 1556-1563, 1569-1572
- [Lwowska] Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: f. 4, op. 1, Zbiór rękopisów Biblioteki Baworowskich, spr. 1723/II, *Protokół spraw regiminis Armenorum Leopoliensium ab anni 1668 ad 1686 (Protocollon spraw regiminis et ordinis residentiae seniorum Armenorum Leopoliensis 1650)*; f. 45, op. 1, Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej Dzieduszyckich, spr. 117, Zbiór wypisów urzędowych przeważnie z ksiąg sądu ormiańskiego we Lwowie oraz odpisów i rejestrów dotyczących spraw majątkowych ormiańskiej rodziny Bernatowiczów 1671-1726

Źródła drukowane

- Acta historica res gestas Poloniae illustrantia: ab anno 1507 usque ad annum 1795*, 1/2, *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, red. F. Kulczycki, Kraków 1881
- Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388-1783*, wyd. A. Janeczek, 1-2, Poznań–Warszawa 2005
- Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, 1, *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745)*, wyd. H. Barycz, indeks osób oprac. K. Targosz, Wrocław 1971
- Barącz S., *Pamiętnik dziejów polskich. Z aktów urzędowych lwowskich i z rękopismów*, Lwów 1855
- Grabowski A., *Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski. Diaryusze, Relacye, Pamiętniki it. p., służyc mogące do objaśnienia dziejów krajowych, tudzież listy historyczne do panowania królów Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego, marszałka i hetmana wielkiego koronnego z rękopismów zebrane*, 1-2, Kraków 1845
- Józefowicz J. T., *Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historią arcybiskupstwa lwowskiego w teyże epoce*, wyd. M. Piwocki, Lwów 1854
- Józefowicz J. T., *Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjariusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704*, wyd. P. Borek, Kraków 2003, *Biblioteka tradycji literackich*, 20

- Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów 1633-1669*, wyd. H. Gmiterek, Lublin 2006
- Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732*, wyd. K. Stopka (część kipczacka), M. Ł. Majewski (część polska i łacińska), Kraków 2020, *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, 3
- Posel w drodze. Stosunki turecko-polskie od czasów osmańskich do dnia dzisiejszego / Yoldaki elçi: Osmanlı'dan günümüze Türk-Leh ilişkileri*, wyd. N. Yekeler et al., Sтамбул 2014
- Radziwiński Z. L., *Materyały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r. z dodaniem kilku szczegółów odnoszących się do życia i spraw domowych Jana Eliasza z Łąki Łąckiego, chorążego ziem pruskich, generał majora wojsk JKМ. cudzoziemskich, ówczesnego komendanta Lwowa. Zebrane w jubileuszowym roku Sobieskiego*, Kraków 1884
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860
- Zimorowicz J. B., *Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się*, wyd. K. Heck, Lwów 1899
- Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego wojewody chełmińskiego do Turcyi w latach 1677-1678*, wyd. F. Pułaski, Warszawa 1907

Opracowania

- Agopsowicz M., *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku – próba rekonstrukcji spisu imiennego*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 5-69, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.01>
- Agopsowicz M., *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku. Uzupełnienie spisu imiennego na podstawie kolejnych źródeł*, „Lehahayer”, 8, 2021, s. 43-104, <https://doi.org/10.12797/LH.08.2021.08.02>
- Barącz S., *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856
- B[rocki] E., *Szlachetny czyn Lwowianów*, „Pamiętnik Galicyjski. Pismo poświęcone historii, literaturze i przemysłowi krajowemu”, 2, 1821, 6, s. 206-210
- Chomyn I., *Portrety osobistości polskich i z Polską związanych w Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki imienia B. G. Woźnickiego. Katalog zbiorów / Портрети польських та з Польщею пов'язаних осіб у Львівській національній галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького. Каталог збірки*, red. J. T. Petrus, 1, Kraków 2022
- Ihnatowicz I., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, 1, Warszawa 1967
- Kołodziejczyk D., *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet kamieniecki 1672-1699*, Warszawa 1994
- Kopczyński J., *Struktura i finanse gminy ormiańskiej we Lwowie w świetle rękopisu „Dzieje Ormian lwowskich od r. 1649 – aż do r. 1713” (Ossolineum nr 1646/II)*, „Lehahayer”, 4, 2017, s. 5-69, <https://doi.org/10.12797/LH.04.2017.04.01>
- Łoziński J., *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1890
- Rolle J. A., *Zakładnicy lwowscy*, w: *Opowiadania historyczne*, 7, Lwów 1891, s. 173-210
- Rolle J. A., *Zakładnicy lwowscy w r. 1672*, Warszawa 1913
- Święcki T., *Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*, 1, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858
- Woliński J., *Materjały do rokowań polsko-tureckich r. 1676*, „Przegląd Historyczny” 29, 1930-1931, 2, s. 382-413

Woliński J., *Z dziejów wojen polsko-tureckich*, Warszawa 1983

Winnyczenko O., *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku. Katalog*, Warszawa 2017, *Katalogi testamentów mieszkańców miast z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 roku*, 4

Zubrzycki D., *Kronika miasta Lwowa*, Lwów 1844

Monika Agopsowicz, *Lviv hostages in Ottoman captivity, 1672-1679*

Abstract: After capturing Kamieniec Podolski [Kamianets-Podilskyi] in late August 1672, Ottoman army moved towards Lwów [Lviv] and started its siege in September. The condition for withdrawing from the siege was a ransom of eighty thousand talers. Only five thousand was collected, and the missing amount was compensated by agreeing to hand over eleven hostages, including two Armenians. Later efforts resulted in the release of the Armenian hostages in 1676, while the remaining ones were released only in 1679. The author attempts to organize the topic of Lwów hostages, frequently mentioned in source materials but scattered and containing many contradictions, especially regarding their names and fate.

Keywords: Lwów Armenians, Lwów, Kamieniec Podolski, Polish-Ottoman War of 1672, war hostages

Մոնիկա Ագոպսովիչ, *Լվովի պատանդները թուրքական գերության մեջ, 1672-1679 թթ*

Համառոտագիր. 1672 թվականի օգոստոսի վերջին Կամիենեց-Պոդոլսկին գրավելուց հետո թուրքական բանակը շարժվեց դեպի Լվով և սեպտեմբերին սկսեց դրա շրջափակումը: Քաղաքից հեռանալու պայմանը՝ ութսուն հազար թալարի փրկագնի վճարումն էր: Հաջողվեց հավաքել ընդամենը հինգ հազար, իսկ մնացած գումարի դիմաց համաձայնություն ձեռք բերվեց փոխանցել տասնմեկ պատանդ, այդ թվում՝ երկու հայ: Հետագա ջանքերի շնորհիվ, 1676 թվականին հայերը ազատ արձակվեցին, իսկ մնացած պատանդները՝ միայն 1679 թվականին: Հեղինակը փորձում է համակարգել Լվովի պատանդների պատմական հետազոտությունը, որը բազմիցս հիշատակվում է թեմային առնչվող աղբյուրներում, լինելով սակայն չկարգավորված և պարունակելով բազմաթիվ հակասություններ, հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է նրանց ազգանուններին ու ճակատագրին:

Բանալի բառեր. Լվովի հայեր, Լվով, Կամիենեց-Պոդոլսկի, 1672 թվականի լեհ-թուրքական պատերազմ, պատերազմի պատանդներ